

Az 50 éven felüliek „jólléte” kapcsolataik tükrében

Gáti Annamária

1. Motiváció, a tanulmány célja

A társadalmi jóllét és elégedettség kutatása az elmúlt évtizedekben meglehetősen nagy népszerűségnek örvend, nemcsak a tudományos világban, hanem a politikusok körében is. A sajtóban is egyre gyakrabban találkozni olyan írásokkal, amelyek egy-egy figyelemfelkeltő cím alatt tudósítanak arról, hogy mely országokban a legboldogabbak az emberek stb.

A jóllét kutatásával kapcsolatban két alapvető tendencia figyelhető meg. Egyrészt, az utóbbi néhány évben szélesebb körben is törekvés mutatkozik arra, hogy a korábban „kemény” mutatók (pl. GDP) mellett „puhább”, szubjektív tényezőket is figyelembe vegyenek a téma kutatói.

Másrészt, a különböző társadalmak általános jólléte és elégedettsége mellett a társadalom bizonyos alcsoportjainak jólléte is egyre gyakrabban kerül kutatások középpontjába. Az egyik leginkább kutatott társadalmi csoport a gyermekeké, de a világszerte tapasztalható demográfiai folyamatok miatt az idősebb korosztályok életminősége és jólléte is egyre inkább reflektorfénybe kerül, hiszen egyre több országban ismerik fel az idős korúak minél további aktívan tartásának, betegség esetén pedig hatékony és olcsó ellátásuknak a szükségességét.

Jelen tanulmány¹ célja az 50 év feletti élettel való elégedettségét elemezve az, hogy Magyarországon első ízben mutassa be európai kontextusban az időskori jóllét kapcsolatrendszerrel való összefüggését.

A kapcsolatrendszer nemcsak anyagi és szükség esetén ápolási segítséget, hanem érzelmi támogatást is nyújt az idős korosztály számára, hozzájárulva a

¹ Ez a tanulmány a SHARE adatfelvétel 4. hullámának előzetes adatait használja. A SHARE adatfelvételt korábban az Európai Bizottság finanszírozta az 5. keretprogramon keresztül (SHARE-I3, RII-CT- 2006-062193, COMPARE, CIT5-CT-2005-028857, and SHARELIFE, CIT4-CT-2006-028812) és a 7. keretprogramon keresztül (SHARE-PREP, 211909 and SHARE-LEAP, 227822). További támogatást adott az Egyesült Államok National Institute on Aging (U01 AG09740-13S2, P01 AG005842, P01 AG08291, P30 AG12815, Y1-AG-4553-01 and OGHA 04-064, IAG BSR06-11, R21 AG025169). Ezek mellett a különféle nemzeti támogatásokat is köszönet illeti (a támogató intézmények teljes listáját lásd www.share-project.org).

pszichés és mentális egészség fenntartásához, helyreállításához. A támogató kapcsolatrendszer „ellenállóbbá” tesz az időskor kihívásaival szemben, és így az aktívabb társadalmi és munkaerő-piaci szerepvállalás alapja lehet.

Elemzésünket a *Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe* (továbbiakban SHARE) kutatás 4. hullámának adatai alapján végezzük, amelyet 2010-ben végeztek el Magyarországon és más európai országokban. A SHARE egy olyan multidiszciplináris, több országot felölelő, egyéni szintű adatállomány, mely teljes kiterjedésében közel 100 ezer, 50 éves vagy idősebb személyt követ kétévenkénti felmérés keretében, és gazdag információt gyűjt egészségi állapotokról, az egészségügyi ellátások használatáról, jövedelmi és vagyoni helyzetükről, munkapiaci, illetve nyugdíj-helyzetükről, társadalmi-gazdasági háttérükről, valamint társadalmi és családi kapcsolataikról.

Először nemzetközi szakirodalmi ismeretekre támaszkodva a jóllét-kutatások háttérét, kutatási irányait és legfontosabb eddigi eredményeit mutatjuk be. Ezután a hazai 50 éven felüli korosztály élettel való elégedettségének fő tendenciáit mutatjuk be a SHARE kutatásban részt vevő többi országgal összehasonlítva.

Elemzésünk fókusza a kapcsolatrendszer elégedettség-érzettel való összefüggésének vizsgálata lesz, a szakirodalom alapján megválasztott egyéb háttérváltozókra kontrollálva.

2. A jóllét definíciója, kutatási irányai

A „jóllét” fogalmának meghatározása alapvetően attól függ, hogy milyen kutatási koncepcióban kívánjuk azt vizsgálni. Maguk a jólléti kutatások két nagyobb csapásirány mentén csoportosíthatók. Az olyan nemzetközi intézmények, mint az EUROSTAT vagy az OECD az utóbbi időben a jóllét ún. kompozit indikátorainak fejlesztése felé orientálódtak. Ezek a kompozit indikátorok leginkább a jóllét objektív indikátorain alapulnak és mutató ország rangsorok készítését teszik lehetővé.

A jóllétet a nemzetek szintjén, aggregátumként meghatározó, mutatók sokaságából egy-egy kompozit indikátor előállításán alapuló megközelítést jól példázza az OECD ezen a területen végzett munkája. Az OECD hosszú tradícióval rendelkezik az életminőség kutatása területén, 2004 óta pedig központi tevékenységei közé tartozik a jólléti adatok gyűjtése (OECD 2011). Az EUROSTAT szintén kiemelt helyen jegyzi a jólléti indikátorok fejlesztését.

Az ilyen indikátorok előállításának a motivációja részben az az ellenérzés volt, amely egyre növekedett tudományos és döntéshozói körökben is az olyan mutatókkal szemben, mint például a GDP. Kiderült, ugyanis, hogy a

szubjektív jóllét nem feltétlenül a legfejlettebb, és gazdaságilag is legjobban teljesítő országokban a legnagyobb (European Commission 2009). A jólléti kutatások ezért egyéb indikátorok nyomába eredtek és a jóllét komplexebb, immár nem kizárólag gazdasági fejlettséggel és teljesítménnyel operáló értelmezési kereteit alakították ki.

Az OECD hárompillérű értelmezése az anyagi jóllét, az életminőség és a fenntarthatóság dimenzióiból – anyagi jóllét, életminőség és fenntarthatóság – áll², az Eurostat pedig 5 dimenziós térben – fiziológiai szükségletek, biztonság, autonómia és szabadság, kapcsolatok, kompetencia és önbizalom – értelmezi a jóllét fogalmát.

A kutatások másik iránya, amikor nem egy aggregált mutató elkészítése a cél, hanem egyéni szinten szeretnék magyarázni a jóllétet, egyéni jellemzőkkel. Ezek a kutatások általában a jóllét valamely szubjektív mutatóját veszik górcső alá. A két leggyakrabban elemzett kérdés arra vonatkozik, hogy a kérdezettek mennyire érzik magukat boldognak³, illetve mennyire elégedettek az életükkel⁴.

Azok a kutatások, amelyek az egyének szintjén magyarázzák a jóllétet, hét csoportba sorolják a befolyásoló tényezőket (Hellwell–Putnam 2004) (1. ábra).

1. ANYAGI/JÖVEDELMI HELYZET

Miközben az anyagi helyzet az egyik olyan változó, amely a leginkább befolyásolja a jóllét érzetet, nem lehet olyan egyértelmű állításokat megfogalmazni róla, hogy a gazdagabb emberek boldogabbak, a szegények pedig boldogtalanok lennének.

Kutatási eredmények szerint a jövedelemnövekedés „egy darabig boldogabbá tesz”, de ez a hatás csökkenő mértékű és azt is kimutatták, hogy a relatív jövedelem és a szubjektív anyagi helyzet jólléti percepciókra gyakorolt hatása erősebb, mint az abszolút jövedelem hatása (Ferrer-i-Carbonell 2005).

² 1. pillér: anyagi jóllét – jövedelmi és vagyoni helyzet, foglalkoztatottság és keresetek, lakáshelyzet;

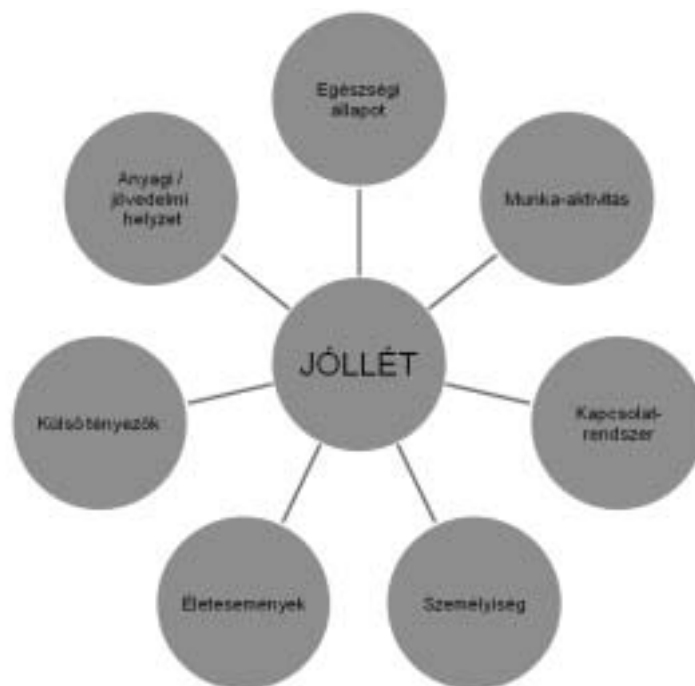
2. pillér: életminőség – szubjektív egészség, munka-szabadidő egyensúly, iskolázottság, civil tevékenység, személyes kapcsolatok, lakókörnyezet minősége, biztonság, szubjektív jóllét;

3. pillér: fenntarthatóság – jelenleg még kidolgozás alatt áll.

³ A kérdés pontosan így hangzik: „Mindent egybevetve, mennyire érzi boldognak magát? Kártyalapok: 0 – nagyon boldogtalanok; 10 – nagyon boldognak”.

⁴ A kérdés pontosan így hangzik: „Egy 0-tól 10-ig terjedő skálán, ahol a 0 azt jelenti, teljesen elégedetlen, a 10 pedig azt, teljesen elégedett, mennyire elégedett Ön az életével?”

1. ábra. Az egyéni jóllétet befolyásoló tényezők

2. EGÉSZSÉGI ÁLLAPOT

Az egészségi állapot jellemzőit általában a szociális jellemzők „átvivőjeként” értelmezik az egyes kutatások. Bár tény, hogy mind a pszichés, mind a fizikai egészség hatással van a jóllétre, a pszichés egészség hatása erősebben befolyásolja azt.

Specifikus, egészségi állapotra ható események, például szívroham, szélütés stb. nagyon erős negatív hatással vannak a jóllét percepcióra és bár ez a rokkanttá válás esetében is elmondható, panel-adatokon több kutatás is azt mutatta, hogy a rokkanttá váltak idővel „hozzászoknak” a rokkant státushoz és állapotuk már nem befolyásolja olyan erősen jóllét percepciójukat, mint a rokkanttá válást közvetlenül követő időszakban (Oswald–Powdthavee 2006).

3. MUNKA-AKTIVITÁS

Logikus feltételezés, hogy a munkanélküliség negatív összefüggésben áll a jóllét-érzékeléssel, hiszen legtöbb esetben nemcsak anyagi problémákat

eredményez, de hosszú távon komoly negatív következményei is vannak. A képlet viszont ebben az esetben sem ennyire egyszerű. A munkanélküliség önmagában nem befolyásolja negatívan a jóllétet, ha az illető várakozásai pozitívak, vagyis hiszi, hogy nagy valószínűséggel rövid időn belül el tud majd helyezkedni. Ilyen esetben a munkanélküliség kevésbé negatív hatású, mint az, ha valakinek van ugyan munkája, de rosszak a munkakörülményei, vagy nem biztos a munkahelye (Knabe–Rätzel 2010).

Emellett a munkanélküliség hatását számos tényező árnyalja: a férfiakra általában erősebb a negatív hatás, azok számára pedig, akik környezetében általános a munkanélküliség jelenléte, illetve végeznek valamilyen „helyettesítő” tevékenységet, a munkanélküliség hatása nem annyira negatív.

4. KAPCSOLATRENDSZER

A kapcsolatrendszer vonatkozásában leginkább a partnerkapcsolatok, a gyermekek és az egyéb családi és baráti kötelékek hatására fókuszálnak a kutatások. Az eredmények szerint a partnerkapcsolatok tekintetében az számít leginkább, hogy a kapcsolat stabil-e, és ebből a szempontból az is mind-egy, hogy valaki házasságban vagy azon kívül él együtt (Blanchflower–Oswald 2004). A különélés viszont a válásnál és az özvegyeségnél is rosszabb (Helliwell 2003).

A gyermekek hatása a boldogságérzetre általában nem szignifikáns, az étellel való elégedettséggel viszont pozitív összefüggésben áll. Az elemzők feltételezése szerint a boldogságérzetre gyakorolt hatása minden bizonnyal a napi, gyermekekkel járó teendők miatt marad el, viszont mivel az emberek életük fontos és meghatározó részének tekintik őket, az étellel való elégedettség esetében megjelenik a pozitív hatás (Haller–Hadler 2006).

Az egyéb családi és baráti kapcsolatok hatása általában pozitív, de minden esetben ajánlatos kontrollálni a kapcsolatok minőségére (Lelkes 2006). A rokon kapcsolatok esetében például előfordulhat, hogy „valójában” ápolási kapcsolatról van szó, ami – részben minden bizonnyal a fizikai kondíció miatt – negatív összefüggésben áll a jóllét percepcióval.

A kapcsolatok természetén túl a kapcsolattartás gyakorisága is gyakran szerepel a kutatásokban. Litwin (2009) SHARE-adatokon Európa mediterrán és nem mediterrán országait összehasonlítva azt találta, hogy a gyermekekkel való gyakoribb kontakt növelte a depresszió kockázatát a mediterrán országokban, míg máshol nem volt kimutatható hasonló összefüggés. A jelenséget és az adatai alapján a mediterrán országokban talált magasabb mértékű magányosság érzetet Litwin azzal magyarázta, hogy az olyan „közösség-orientált” társadalmakban, mint a mediterrán államok országai, általánosan magasabbak a kapcsolatokkal szembeni elvárások.

5. SZEMÉLYISÉG, VALLÁSSOSSÁG

A személyiség jellemzői minden bizonnyal alapvető fontosságúak a jóllét-érzékelés szempontjából. A magasabb önértékelésű emberek általában kevésbé szenvednek depressziótól és így jóllét-érzékelésük is jobb, mint az alacsonyabb önbizalommal rendelkezőké (Ferrer-i-Carbonell–Gowdy 2007). Kutatások szerint ez és egyéb, a személyiséget jellemző tényező is befolyásolja az emberek boldogság- és elégedettség-érzetét, bár a hatás nagysága kutatásonként nagymértékben eltér. Helliwell (2006) például a *World Value Survey* (WVS) adatait elemezve, a bizalomra és a vallásosságra kontrollálva, csak gyenge kapcsolatot talált a személyiség és a jóllét percepció között.

Széles körben ismert az is, hogy a vallásos emberek általában boldogabbak. Bár a vallás különböző formában és mélységben való megélése árnyalja a vallásosság jóllétre gyakorolt hatását, a vallási összejöveteleken való rendszeres részvétel minden esetben pozitívan hat a jóllét percepcióra (*ibid.*).

6. SZABADIDŐS TEVÉKENYSÉGEK

Több kutatási eredmény is egybehangzóan állítja, hogy a szervezeti tagságnak és az önkéntes tevékenységnek pozitív hatása van a jóllétre. Mikor azonban a társadalmi normákra és a bizalomra, valamint egyéb személyes tényezőkre is kontrolláltak az elemzésekben, a szervezeti tagság hatása negatív lett, az önkéntesség pozitív hatása pedig nagymértékben csökkent (Bjørnskov 2003).

7. KÜLSŐ TÉNYEZŐK

Végül, számos kutatás kontrollál a jóllét elemzése kapcsán olyan külső, kontextuális jellemzőkre, mint a jövedelmi egyenlőtlenségek, a munkanélküliségi ráta, infláció, a jólléti rendszer jellegzetességei, a demokrácia állapota vagy a közbiztonság (Dolan–Peasgood–White 2008).

3. A kapcsolatrendszer jellegzetességei nálunk és más országokban – leíró eredmények

Tanulmányunk ebben a fejezetében az 50 éven felüliek kapcsolatrendszereinek néhány jellemző vonását mutatjuk be az egyes országokban. A kapcsolatrendszer mérete mellett annak felépítését, a kapcsolattartás gyakoriságát és a kapcsolatokkal való elégedettséget vizsgáljuk meg.

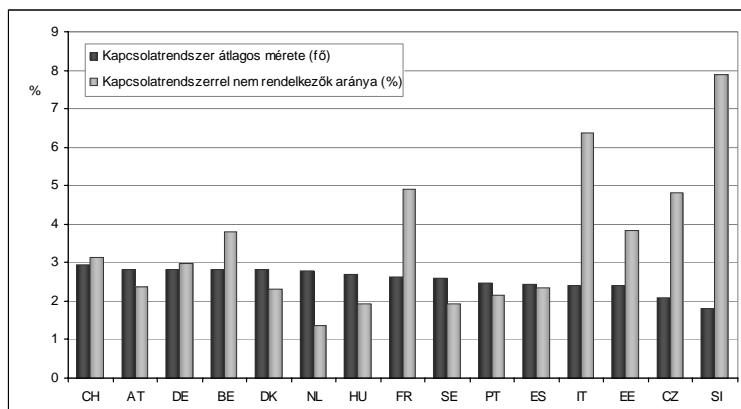
A kapcsolatrendszer méretére vonatkozó információ forrása a SHARE kutatásban egy olyan kérdés volt, amelyben arra kérték a válaszadókat, hogy nevezzék meg azokat a személyeket, akikkel a kérdezést megelőző egy évben

a számukra fontos dolgokat megbeszélték. A megnevezett személyeket azután csoportosították is, így a kapcsolatrendszer mérete mellett az is tudható, hogy a kérdezettek számára fontos személyek családtagok, barátok, segítő szolgálat képviselői vagy egyéb személyek.

A legkiterjedtebb kapcsolatrendszerrel a svájci 50 éven felüliek rendelkeznek, ahol egy, a korcsoportba tartozó embert átlagosan 3 olyan ember vesz körül, akivel meg tudja beszélni a számára fontos dolgokat, de Szlovénia kivételével minden országban átlagosan 2-3 fős kapcsolatrendszerrel rendelkeznek az idős emberek (2. ábra). Nálunk egy 50 éven felüli személy kapcsolatrendszere átlagosan 2,7 főből áll, ami meghaladja a régiókhöz tartozó országok átlagát (Csehország: 2,1, illetve Szlovénia: 1,8).

Az átlagok alakulásában néhány ország esetében, különösen Szlovéniában és Olaszországban, jól láthatóan szerepet játszhat a magányos idős korúak aránya. A hazai 2%-os eredmény a svédországihoz hasonló, sőt elmondható, hogy az itthoni eredményekhez képest csak Hollandiában alacsonyabb a magányos idős korúak aránya.

2. ábra. A kapcsolatrendszer mérete, illetve a kapcsolatrendszerrel nem rendelkezők aránya az egyes országokban (fő, %)

Országok neveinek rövidítése: AT – Ausztria; BE – Belgium; CH – Svájc; CZ – Csehország; DE – Németország; DK – Dánia; EE – Észtország; ES – Spanyolország; FR – Franciaország; HU – Magyarország; IT – Olaszország; NL – Hollandia; PL – Lengyelország; PT – Portugália; SE – Svédország; SI – Szlovénia.

A kapcsolatok döntő hányada mindenhol családi köteléken alapul, de a családi kapcsolatok dominanciája eltérő mértékű (3. ábra). Míg itthon vagy

Portugáliában egy 10 fős kapcsolatrendszerből átlagosan 8-9 fő valamilyen rokon (szülő, férj/feleség, gyermek, unoka stb.), addig Svájcban, Belgiumban és Dániában „csak” 6-7 fő kötődik rokoni szállal a válaszadóhoz. Általános tendenciaként megállapítható, hogy míg a mediterrán és a poszt-szocialista államokban a család súlya 80% feletti a kapcsolatrendszerekben, a kontinentális és északi államokban ez alatti.

A baráti kapcsolatok súlya részben a családi kapcsolatok függvényében alakul, Svájcban, Belgiumban, Dániában, Svédországban és Franciaországban a legnagyobb, ahol egy 10 fős kapcsolatrendszerben 2-3 barát található.

A család és a barátok kapcsolatrendszerbeli súlyát több tényező is meghatározhatja. Az egyik a háztartás struktúrája. A családi kapcsolatok aránya az egyes országokban a nem egyedül élők körében átlagosan 16-32%-kal nagyobb, mint az egy személyes háztartásban élők esetében.⁵ Az egyedül élők és nem egyedül élők között egyébként éppen Magyarországon van a legkisebb különbség, ami azt jelenti, hogy a családi kapcsolatok súlya nálunk függ legkevésbé attól, hogy az illető egyedül él-e vagy nem. A baráti kapcsolatok súlya pedig minden ország esetében az egyedülállók esetében nagyobb, átlagosan 10-25%-kal. Érdeemes megjegyezni, hogy a baráti kapcsolatok súlya szintén nálunk a legkevésbé független a háztartásstruktúrától (az egyedül élők körében a barátok súlya mindössze 10%-kal nagyobb, mint a nem egyedül élők körében).

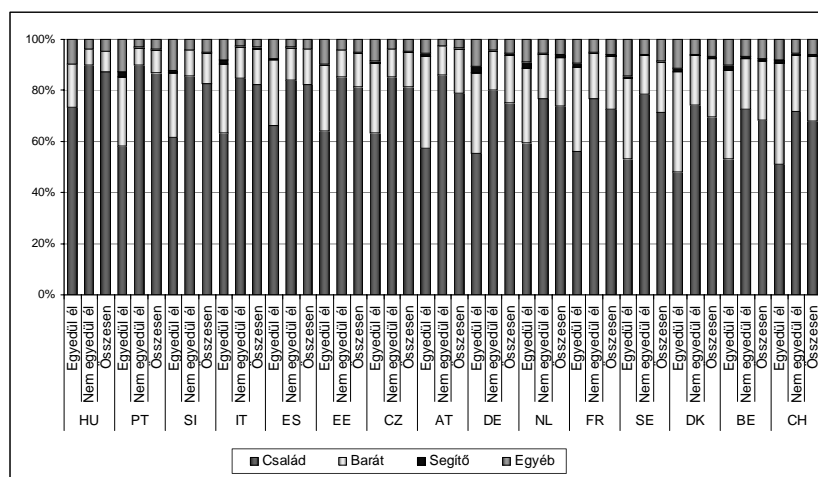
A baráti kapcsolatok súlyát meghatározó tényezőként két további tényezőt említünk meg. Az egyik a civil társadalom, a másik pedig a munkaerőpiaci aktivitás. Az északi és kontinentális államokban jóval szélesebb és a társadalomban jóval erősebben meggyökerezett civil társadalom szervezetei több lehetőséget biztosítanak az idős emberek társadalmi integrációjára, több teret biztosítanak arra, hogy idős emberek találkozzanak akár generációbeliekkel, akár fiatalabbakkal, illetve családon kívüli programokon, tevékenységekben vegyenek részt. Ehhez kapcsolódik az a kulturális magyarázat is, mely szerint a mediterrán országok eredményeit az alapvetően családközpontúbb értékrendszer, a poszt-szocialista országokéit pedig egyfajta „szocializációs zárkózottság” (a demokratikus átrendeződések előtti bizalomhiányos légkörben kiépült családcentrikusság) magyarázza.

Végül a baráti kapcsolatok súlyát bizonyos esetekben a munkaerőpiaci aktivitás is befolyásolhatja. Az állással rendelkezők kapcsolatrendszerében Szlovéniában, Spanyolországban és Németországban 5%-kal, Svájcban pedig 4%-kal nagyobb hányadot tesz ki a baráti kötődések aránya, mint a nem dolgozók körében. Ez viszont az aktivitási ráták különbsége miatt csak Svájcban

⁵ A vonatkozó táblázatot helytakarékosági okok miatt itt nem közöljük.

(ahol az 50 év felettek fele dolgozik, szemben Szlovéniával, ahol csak negyedük) mutat az össz-átlagot tekintve is szignifikáns baráti jelenléte a kapcsolatrendszerekben.

3. ábra. A családi, baráti, segítői és egyéb személyekkel való kapcsolatok átlagos aránya a kapcsolatrendszerben (%)

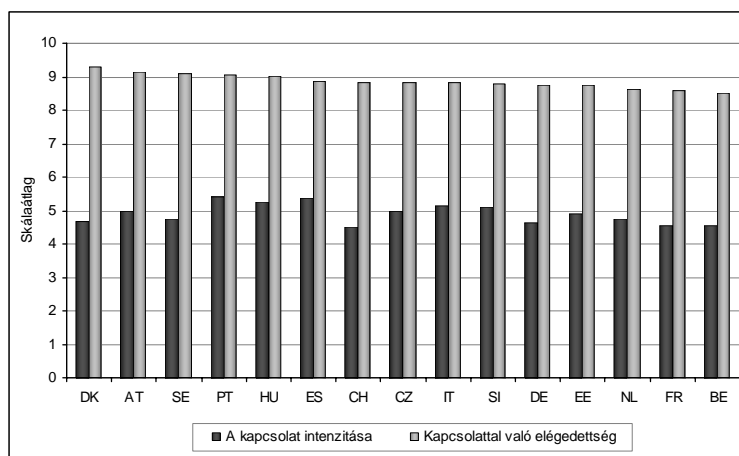

Megjegyzés: Az országok neveinek rövidítését lásd a 2. ábra alatti megjegyzésben.

A kapcsolattartás intenzitását egy hétfokú skálán mérve, melyen 0 a nagyon ritka (havi egy alkalomnál ritkább), a 6-os érték pedig a napi kapcsolatot jelenti, az átlagérték minden országban 4 fölötti, ami azt jelenti, hogy átlagosan a megkérdezettek heti egyszer beszéltek, találkoztak, kommunikáltak írásban stb. a hozzájuk közel állókkal (4. ábra). A legalacsonyabb értékek az északi- és kontinentális országokban, a legmagasabbak pedig a poszt-szocialista, illetve a déli államokban figyelhetők meg. Az átlagok viszonylagos homogenitása valószínűleg annak tudható be, hogy a kutatásban szereplő kérdésben nem tettek különbséget a személyes, telefonos, illetve írásban történő kommunikáció között.

Végül, a kapcsolatok minőségét tekintve megállapítható, hogy az idős emberek alapvetően elégedettek a kapcsolatrendszerükkel, hiszen az átlagérték még a leggyengébb eredményt mutató Belgiumban is 8 pont fölötti.

4. ábra. A kapcsolattartás intenzitása és a kapcsolatrendszerrel való elégedettség Magyarországon és a vizsgálatban résztvevő többi európai országban (skálaátlagok)

Megjegyzés: A kapcsolattartás intenzitását egy 0-tól 6-ig terjedő, míg a kapcsolatrendszerrel való elégedettséget egy 0-tól 10-ig terjedő skálán mérték. Az országok neveinek rövidítését lásd a 2. ábra alatti megjegyzésben.

4. Az elemzés felépítése, hipotézisei

A következő részben a többváltozós elemzésben használt változókat, az elemzés felépítését és hipotéziseit mutatjuk be.

A „jólléti” szakirodalom szerint az aktuális elégedettséget a boldogságérzetre vonatkozó kérdés méri a legjobban, az étellel való elégedettség esetében viszont az emberek általában retrospektív módon értékelnek, visszatekintenek, és így sokkal hosszabb időtávot tekintenek át, mint ha aktuális boldogságérzetükről kérdezik őket.

Mivel a SHARE kutatásban az aktuális boldogságérzetre vonatkozó kérdés nem szerepelt, ezért függő változóként a következő kérdésre adott válaszokat használjuk: „Egy 0-tól 10-ig terjedő skálán, ahol a 0 azt jelenti, teljesen elégedetlen, a 10 pedig azt, teljesen elégedett, mennyire elégedett Ön az életével?”

Az elemzés első részében azt vizsgáljuk, hogy a szubjektív jóllét magyarázatában mekkora szerepet játszanak a kapcsolatrendszer tényezői, valamint az egyéb, szakirodalom alapján meghatározott változócsoportok.

Az elemzés ezen szakaszában lineáris regressziós elemzést használva egy nyolc lépcsőből álló modellépítés⁶ folyamatán keresztül vizsgáljuk meg az országok közötti különbségek alakulását. A regressziós elemzésben használt változók részletes bemutatásáról a *Mellékletben* található *M1. táblázat* ad információkat.

Elemzésünk második részében a kapcsolatrendszert jellemző egyes változók hatásait elemezzük országonként és az alábbi, a kapcsolatrendszer változóra vonatkozó négy várakozás teljesülését ellenőrizzük:

1. Nagyobb méretű, több személyből álló kapcsolatrendszer a szubjektív jóllét pozitívabb értékelésével jár együtt.

2. A családtagok és a barátok jelenléte a kapcsolatrendszerben pozitív összefüggésben áll a szubjektív jólléttel.

3. A kapcsolattartás intenzitása pozitív összefüggésben áll a jóllét-érzékeléssel.

4. A kapcsolatokkal való elégedettség pozitív irányú összefüggést mutat a szubjektív jólléttel.

5. Az elemzés eredményei

5.1. Az étellel való elégedettség általában – országok közötti különbségek

Az étellel való általános elégedettség Dániában, Svájcban, Ausztriában és Hollandiában a legmagasabb, ahol a megkérdezett 50 éven felüliek átlagosan 8 pont fölértékelik az elégedettségük szintjét⁷ (*5. ábra*). A középső csoport, amelybe olyan országok tartoznak, ahol átlagosan 7–8 pont között helyezkednek el az átlagok, meglehetősen vegyes. Jelen vannak benne konti-

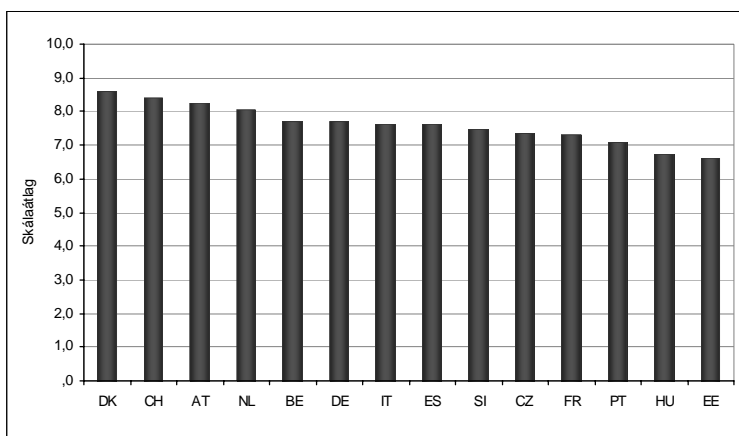
⁶ A modellépítés fázisai a következők voltak:

1. ország dummy-k;
2. ország dummy-k + kapcsolatrendszer;
3. ország dummy-k + kapcsolatrendszer + demográfia;
4. ország dummy-k + kapcsolatrendszer + demográfia + gazdasági aktivitás;
5. ország dummy-k + kapcsolatrendszer + demográfia + gazdasági aktivitás + anyagi helyzet;
6. ország dummy-k + kapcsolatrendszer + demográfia + gazdasági aktivitás + anyagi helyzet + egészségi állapot;
7. ország dummy-k + kapcsolatrendszer + demográfia + gazdasági aktivitás + anyagi helyzet + egészségi állapot + aktivitás;
8. ország dummy-k + kapcsolatrendszer + demográfia + gazdasági aktivitás + anyagi helyzet + egészségi állapot + aktivitás + személyiség.

⁷ Svédországot adatproblémák miatt nem vontuk be a többváltozós elemzésbe.

kontinentális és mediterrán országok is, valamint Szlovénia és Csehország. Az általános elégedettség mindössze két országban ér el 7 pontnál alacsonyabb szintet, Magyarországon és Észtországban.

5. ábra. *Mennyire elégedett Ön az életével? – kérdésre adott válaszok skálaátlagai Magyarországon és a vizsgálatban résztvevő többi európai országban*

Megjegyzés: A válaszokat egy 11-fokú skálán mérték, ahol: 0 – „teljesen elégedetlen”, 10 – „teljesen elégedett”. Az országok neveinek rövidítését lásd a 2. ábra alatti megjegyzésben.

Az országok közötti „csupasz” különbségeket azonban jelentősen befolyásolják az egyéni különbségek, melyek a kapcsolatrendszer jellemzőin túl a demográfiai jellemzőket, a gazdasági aktivitást, az anyagi helyzet és az egészségi állapot változóit, a szabadidős aktivitást és a személyiség bizonyos jellemzőit is bevonjuk az elemzésbe.

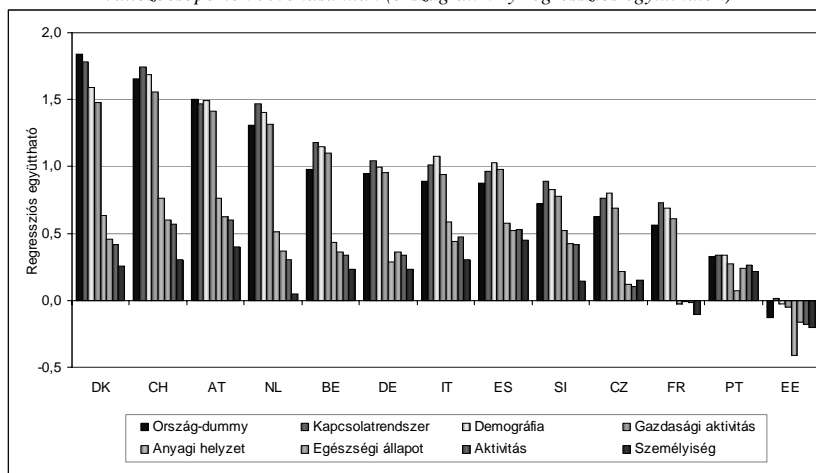
A magyarországi elégedettségi szinttől való eltérést a kapcsolatrendszeri jellemzők bevonása szinte minden országban megváltoztatta, a változás iránya pedig szinte kivétel nélkül pozitív, vagyis a kapcsolatrendszer jellemzői növelték az átlagos jóllét-érzetben látható különbségeket (6. ábra).

Néhány kontinentális országban (Hollandia, Belgium és Franciaország) a kapcsolatrendszeri jellemzők bevonása még nagyobbá tette a hazai elégedettségi szinttől való eltérést, de hasonló látunk Szlovéniában, Csehországban, Olaszországban is. Kisebb mértékű, de szintén pozitív eltérést „okoz” a különbségek növekedésében a kapcsolatrendszer Svájcban és Spanyolországban is. Mindössze három olyan ország van, amely a kapcsolatrendszer jelleg-

zetességeinek bevonása után „közelebb került” hozzánk, Dánia, Ausztria és Észtország.

A továbbiakban bevont változócsoportok néhány kivételtől eltekintve (pl. demográfiai tényezők hatása Spanyol- és Olaszországban) csökkentették az országok közötti különbségeket. Az elégedettség-érzet eltéréseire a legerősebb hatást kétségkívül az anyagi helyzet gyakorolta, a hazánktól való eltérés minden ország esetében e változócsoport bevonása után csökkent leginkább (kivételek Észtország).

6. ábra. Változás az étellel való elégedettség szintjében Magyarországhoz képest a különböző változócsoportok bevonása után (ország-dummy regressziós együtthatók)

Megjegyzés: Magyarország esetében az étellel való elégedettség átlagértéke 6,7 pont. Az országok neveinek rövidítését lásd a 2. ábra alatti megjegyzésben.

Az egyes változócsoportok bevonásával regressziós modellünk magyarázóereje a modellépítés során 42%-kal nőtt, az anyagi helyzet és az egészségi állapotot követően pedig a kapcsolatrendszeri tényezők javították legnagyobb mértékben a modell magyarázó képességét, ezért a következőkben a kapcsolatrendszer egyedi jellemzőit vizsgáljuk meg országonként.⁸

⁸ Az anyagi helyzet és az egészségi állapot 10-10%-kal, a kapcsolatrendszeri tényezők bevonása pedig 9%-kal javította a modell magyarázó képességét.

5.2. Az egyes kapcsolatrendszeri jellemzők jólléttel való összefüggése

A kapcsolatrendszert jellemző egyes tényezők jóllétre gyakorolt hatását úgy elemezzük, hogy a korábban ismertetett regressziós modellünket (lásd 5.1. fejelet 6. lje modellépítés 8. lépés) országonként futtatjuk le, és megvizsgáljuk a kapcsolatrendszert jellemző változók együtthatóit.

A kapcsolatrendszer méretének hatása várakozásainknak megfelelően az országok többségében pozitív összefüggésben áll az elégedettség-érzettel és csak négy országban figyelhető meg negatív hatás (1. táblázat).

A széles kapcsolatrendszer jótékony hatása a több irányú szellemi, esetleg anyagi támogatást biztosító kötődésben lehet, de lehet egy alternatív magyarázata is. A szélesebb kapcsolatrendszer ugyanis nem feltétlenül a támogató hatáson keresztül lehet pozitív hatású. Ha valaki olyan kapcsolatháló tagja, amelyben ő maga nyújt segítséget, támogatást, ez a tevékenység a hasznosság érzésén keresztül biztosítja az integráltságot, a valahová tartozás érzetét és ezen keresztül emeli a jóllét érzetét is.

A negatív hatás magyarázata pedig az lehet, hogy a nagyobb létszámú kapcsolatrendszer a figyelem elaprózódásával jár, ami valamelyest csökkentheti az elégedettség szintjét.

A kapcsolatrendszerrel való magasabb fokú elégedettség minden országban magasabb fokú általános elégedettséggel járt együtt. A legmagasabb értékek Hollandiában, a legalacsonyabbak pedig Portugáliában figyelhetők meg. A magyar 0,15-ös érték az észtek és az osztrákok eredménye között található és az országok többségéhez képest alacsonynak mondható, feleakkora, mint a hollandoké.

A családi és baráti kapcsolatok szerepét illetően elemzésünk nem a várt eredményeket hozta, ugyanis három-három ország kivételével mindenütt negatívabb elégedettség-érzettel jártak együtt. A család szerepe csupán Itthon, Hollandiában és Olaszországban, a barátoké pedig Olaszországban, Belgiumban és Dániában járt együtt magasabb jóllét-érzettel.

A család hazai pozitív hatását okozhatja, hogy nálunk a legmagasabb (80%) azok aránya, akiknek van gyermek (saját gyermek, unoka) a kapcsolatrendszerében.

A számos országban talált negatív összefüggés annak tükrében különösen érdekes, hogy az idős emberek (a leíró adatok alapján) meglehetősen elégedettek a kapcsolataikkal. Litwin (2009) a gyermekekkel való intenzív kontakt depressziónövelő hatását a mediterrán országokban a kapcsolatokkal szembeni magasabb elvárásoknak tulajdonítja, ez viszont a mi elemzésünkben nem lehet jó magyarázat, a kapcsolatok minőségét ugyanis kontroll változó-

ként bevontuk a modellünkbe. A negatív összefüggések értelmezése további elemzések kiindulópontja lehet, jelen elemzés keretei között nem tudunk olyan tényezőt találni, ami magyarázata lehet.

1. táblázat. A kapcsolatrendszeri tényezők és az elégedettség-érzet összefüggése az egyes országokban (regressziós b együtthatók)

	AT	DE	NL	ES	IT	FR	DK
A kapcsolatrendszer mérete	n.sz.	0,09	-0,04	0,09	-0,03	0,08	0,05
Van családtag	n.sz.	-0,20	0,11	-0,15	0,11	-0,22	-0,28
Van barát	-0,09	-0,22	-0,03	-0,14	0,05	-0,05	0,04
Van segítő	0,06	1,39	-0,59	0,98	-0,26	0,01	0,53
Van egyéb személy	-0,10	-0,06	0,21	-0,09	0,14	-0,05	-0,19
Kapcsolat-tartás intenzitása	0,06	-0,03	-0,04	-0,01	-0,06	-0,02	0,14
Kapcsolatrendszerrel való elégedettség	0,15	0,25	0,31	0,27	0,21	0,16	0,20
	CH	BE	CZ	HU	PT	SI	EE
A kapcsolatrendszer mérete	n.sz.	0,05	0,04	0,10	0,07	-0,02	-0,01
Van családtag	-0,01	-0,24	-0,24	0,40	-0,19	-0,18	-0,09
Van barát	-0,09	0,04	-0,16	-0,22	-0,27	-0,20	n.sz.
Van segítő	-0,29	0,10	-0,20	-2,44	1,19	0,10	-0,25
Van egyéb személy	0,04	-0,16	-0,09	0,20	0,06	-0,18	n.sz.
Kapcsolat-tartás intenzitása	n.sz.	0,04	n.sz.	-0,03	0,13	-0,01	n.sz.
Kapcsolatrendszerrel való elégedettség	0,25	0,21	0,21	0,15	0,09	0,17	0,15

Megjegyzés: n.sz.: 5%-os szinten nem szignifikáns eredmény. Az országok neveinek rövidítését lásd a 2. ábra alatti megjegyzésben.

Végül, a kapcsolattartás intenzitására vonatkozó várakozásunk, amely szerint az intenzívebb kapcsolattartás magasabb fokú elégedettség-érzettel jár együtt, csak négy ország (Dánia, Portugália, Ausztria és Belgium) esetében teljesült. A fennmaradó országok többségében az intenzívebb kapcsolattartás csökkenő elégedettség-érzettel állt összefüggésben. A kapcsolattartás intenzitására vonatkozó kérdés – ahogy korábban említettük – nem differenciált a kapcsolattartás különböző formái között, ezért nem tudjuk, hogy a válaszadók személyes kapcsolatban, telefonon vagy írásban álltak-e kapcsolatban a számukra fontos személyekkel. Az intenzív kapcsolattartás negatív hatását magyarázhatja az is, hogy a válaszadó számára fontos kapcsolatok valójában tőle távol élnek, és hiába intenzív a kapcsolatfelvétel, az nem személyes találkozón, hanem rövidebb telefonbeszélgetéseken keresztül valósul meg.

6. Konklúzió és további kutatási irányok

Elemzésünkben az 50 éven felüliek jóllét-érzékelését vizsgáltuk az étellel való elégedettség mutatóján keresztül.

A szakirodalmi áttekintés után először az étellel való elégedettség országonként eltérő mértékét mutattuk be, majd országonként elemeztük a kapcsolatrendszer hatását.

A kapcsolatrendszer négy jellemzőjére vonatkozóan várakozásokat fogalmaztunk meg, melyek közül egy teljesült minden országra vonatkozóan. Ez a várakozás a kapcsolatrendszerrel való elégedettség pozitív hatására vonatkozott és eredményeink szerint mindenütt az elégedettség-érzetre ható egyik legerősebb hatású tényezőnek bizonyult.

A nagyobb méretű kapcsolatrendszer négy ország kivételével pozitív hatást gyakorolt az elégedettség-érzetre, ami szintén megfelelt a várakozásainknak.

A család és a barátok szerepével kapcsolatban meglepő eredményekre jutottunk, hiszen néhány kivételtől eltekintve az országok döntő többségében a családi és baráti kapcsolatok negatív összefüggésben álltak az elégedettség-érzettel. Erre a jelenségre vizsgálódásunk keretei között nem tudtunk magyarázatot találni.

Végül a kapcsolatrendszer intenzitása csak négy országban állt pozitív összefüggésben az elégedettség-érzettel.

A hazai 50 éven felüliek esetében a kapcsolatrendszer mérete, a családtagok jelenléte, valamint a kapcsolatrendszerrel való elégedettség mutatott pozitív összefüggést az elégedettség-érzettel. A többi országhoz képest figyelemre méltó, hogy a kapcsolatrendszerrel való elégedettség bár pozitív hatá-

sú, e hatás gyengébb, mint a többi országban (kivétel Portugália és Ausztria). Nálunk a legerősebben befolyásoló tényező ugyanakkor a családtagok jelenléte. A családtagok elérhetősége egy idős ember számára, majdnem fél ponttal emeli az elégedettség-érzetet. Feltételezésünk szerint a pozitív hatás jó részét a gyermekeken keresztül érvényesül, a családi kapcsolatokkal rendelkező idős emberek több mint háromnegyedének ugyanis gyermeke és / vagy unokája is a kapcsolatrendszer részét képezi.

A jövőben az elégedettség-érzetet vizsgáló kutatások egyik iránya lehet a több országban is megfigyelhető negatív család-barát hatás mögötti tényezők feltárása, valamint az elégedettség és a kapcsolatrendszeri jellemzők közötti oksági kapcsolat pontos tisztázása. Bár a jólléttel foglalkozó kutatások mind egyikét érinti ez a módszertani probléma, kevesen reflektálnak a jelenlétére és még kevesebben kezelik (Helliwell–Putnam 2004). Amellett, hogy a szélesebb kapcsolatrendszerrel rendelkezők általában elégedettek az életükkel, az is meglehet, hogy pont azoknak szélesebb a kapcsolatrendszere, akik eleve elégedettebbek az életükkel. E két hatás viszonyának tisztázására vagy longitudinális adatok vagy az instrumentális változók használatának módszere ad lehetőséget. A SHARE adatfelvétel jelenleg egy hullámból szolgáltat adatokat, a kapcsolatrendszerre vonatkozó változók mellé pedig nem sikerült jó instrumentumokat találni.⁹

Szintén fontos irány lehet a kapcsolatrendszerek természetének (pl. támogató kapcsolatok) részletesebb vizsgálata, illetve a jóllét-érzékelés más mutatóinak (pl. boldogságérzet) elemzése.

IRODALOM

- Bjørnskov, C. 2003: The happy few: Cross-country evidence on social capital and life satisfaction. *Kyklos*, vol. 56, no. 1, 3–16. p.
- Blanchflower, D. G. – A. J. Oswald 2004a: Money, sex and happiness: An empirical study. In: *Scandinavian Journal of Economics*, vol. 106, no. 3, 393–415. p., http://www.nber.org/papers/w10499.pdf?new_window=1 (Letöltés dátuma: 2012. szeptember. 6.)
- Dolan P. – T. Peasgood – M. White 2008: Do we really know what makes us happy? A review of the economic literature on the factors associated with subjective well-being. In: *Journal of Economic Psychology*, vol. 29, 94–122. p. <http://www.iei.liu.se/program/shk/internationalisering-i-samhallsvetenskaperna-91-105-hp/filarkiv-internat-i-samhallsvet/2011/artiklar-nek/1.247436/happinesswhatmakesus.pdf> (Letöltés dátuma: 2012. szeptember 6.)

⁹ Erre több lehetőség lesz, ha az adatok teljesen tisztított formában, országonként például régiók vagy egyéb közigazgatási egységek adataival állnak majd rendelkezésre.

- European Commission 2009: GDP and Beyond – Measuring progress in a changing world from the EC. <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?checktexts=checkbox&val=499855> (Letöltés dátuma: 2012. szeptember 6.)
- European Commission 2010: Core set of well-being drivers. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/gdp_and_beyond/documents/suggested_list_indicators.pdf (Letöltés dátuma: 2012. szeptember 6.)
- Ferrer-i-Carbonell, A. 2005: Income and well-being: an empirical analysis of the comparison income effect. In: *Journal of Public Economics*, 89. (2005) 997–1019. p. http://darp.lse.ac.uk/papersDB/Ferrer-i-Carbonell_%28JPubE05%29.pdf . (Letöltés dátuma: 2012. szeptember 6.)
- Ferrer-i-Carbonell, A. – J. M. Gowdy 2007: Environmental degradation and happiness. In: *Ecological Economics*, vol. 60, no. 3, 509–516. p.
- Haller, M. – M. Hadler 2006: How social relations and structures can produce happiness and unhappiness: An international comparative analysis. In: *Social Indicators Research*, vol. 75, 169–216. p.
- Helliwell, J. F. 2003: How's life? Combining individual and national variables to explain subjective well-being. In: *Economic Modelling*, vol. 20, 331–360. p. <http://www.nber.org/papers/w9065> , (Letöltés dátuma: 2012. szeptember 6.)
- Helliwell, J. F. 2006: Well-being, social capital and public policy: What's new? In: *Economic Journal*, vol. 116, C34–C45. <http://www.nber.org/papers/w11807.pdf> (Letöltés dátuma: 2012. szeptember 6.)
- Helliwell, J. F. – R. D. Putnam 2004: The social context of well being. London: *Philosophical Transactions of the Royal Society, Series B*. 359, 1435–1446. p. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1693420/pdf/15347534.pdf> , (Letöltés dátuma: 2012. szeptember 6.)
- Knabe A. – S. Rätzl 2010: Better an insecure job than no job at all? Unemployment, job insecurity and subjective wellbeing'. In: *Economics Bulletin*, vol. 30, no. 3, 2486–2494. <http://www.accessecon.com/Pubs/EB/2010/Volume30/EB-10-V30-I3-P228.pdf> . (Letöltés dátuma: 2012. szeptember 6.)
- Lelkes, O. 2006: Knowing what is good for you. Empirical analysis of personal preferences and the “objective good”. In: *The Journal of Socio-Economics*, vol. 35, 285–307. p. http://eprints.lse.ac.uk/6270/1/Knowing_what_is_good_for_you_Empirical_analysis_of_personal_preferences_and_the_objective_good.pdf . (Letöltés dátuma: 2012. szeptember 6.)
- Litwin, H. 2009: Social networks and well-being: A comparison of older people in Mediterranean and non-Mediterranean countries. In: *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 10, 1093/geronb/gbp104 .
- OECD 2011: How's life? Measuring well-being. OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264121164-en> . (Letöltés dátuma: 2012. szeptember 6.)
- Oswald, A. – N. Powdthavee 2006: Does happiness adapt? A longitudinal study of disability with implications for economists and judges. Institute for the Study of Labour, IZA DP No. 2208. <http://ftp.iza.org/dp2208.pdf> . (Letöltés dátuma: 2012. szeptember 6.)

Melléklet

M1. táblázat. A regressziós elemzésben használt változók

	Változók
Jövedelem, anyagi helyzet	abszolút jövedelem (munka, nyugdíj, egyéb) szubjektív anyagi helyzet ^{a)}
Egészségi állapot	objektív egészség: súlyos / kevésbé súlyos betegségek ^{b)} szubjektív egészségi állapot ^{c)} mentális egészség: Euro-D pontszám ^{d)}
Munka-aktivitás	gazdasági aktivitás
Szabadidős tevékenységek	Hányféle szabadidős tevékenységet végzett az elmúlt évben? ^{e)}
Személyiség	bizalom ^{f)} optimista életszemlélet ^{g)} (milyen gyakran érzi úgy, hogy a jövője biztató) vallásosság ^{h)} (imádkozás gyakorisága)
Kapcsolatrendszer ⁱ⁾	kapcsolatrendszer mérete kapcsolatrendszer diverzitása: család, barátok, gondozók, egyéb kapcsolattartás intenzitása kapcsolatrendszerrel való elégedettség
Ország-változók	dummy-változók (ref. Magyarország)
Egyéb kontrollváltozók	nem kor iskolázottság családi állapot

Megjegyzés: Az egyes változókhoz kapcsolódó eredeti kérdések és válaszlehetőségek így hangzottak:

a) „Ha a háztartás teljes havi jövedelmére gondol, az Ön megítélése szerint az Ön háztartása: nagyon nehezen jön ki a pénzből / vannak nehézségek, de kijön / meglehetősen könnyen kijön a pénzből / könnyedén kijön a pénzből.”

b) „Kérem, tekintse meg a válaszlapot. Ön szenvedett/Jelenleg szenved-e az itt felsorolt betegségek közül valamelyikben? Ezt úgy értem, hogy orvos állapította meg Önnél ezt a betegséget, és Önt jelenleg is kezelik ezzel a betegséggel vagy most is problémát okoz Önnek ez a betegség. Kérem, mondja meg, hányas számú betegségben vagy betegségekben szenved.”

c) „Megítélése szerint az Ön egészségi állapota: kitűnő / nagyon jó / jó / elfogadható / gyenge?”

d) 12-fokú skála, a válaszadók mentális egészségét mérő kérdésre adott válaszok alapján készült. A kérdések a következő tünetek jelenlétére kérdeztek rá: depresszió érzése, pesszimizmus, halálvágy, büntudat, irritáltság, sírhatnék érzés, fáradtság, alvászavarok, érdektelenség, étvágytalanság, limitált koncentrációképesség, örömtelenség a kérdezést megelőző egy hónapban.

e) „Kérem, tekintse meg a válaszlapot. Az itt felsorolt tevékenységek közül melyeket végezte Ön az elmúlt tizenkét hónapban? (önkéntes vagy jótékonyági munka / részvétel tanfolyamon, továbbképzésen / sport, társasági vagy egyéb klub felkeresése / részvétel vallásos szervezetek tevékenységeiben / részvétel politikai vagy közösségi szervezetben / könyvek, havilapok vagy

napilapok olvasása / betű- vagy számjáték, pl. keresztrejtvény / kártyázás vagy más játék játszása, mint pl. sakkozás /)”

f) „Most arról szeretnék feltenni egy kérdést, hogyan látja Ön a többi embert. Általánosságban véve, Ön szerint a legtöbb emberben meg lehet bízni, vagy az ember nem lehet elég óvatos másokkal kapcsolatban? Egy 0-tól 10-ig terjedő skála segítségével válaszoljon, ahol a 0 azt jelenti, az ember nem lehet elég óvatos, a 10 pedig azt, hogy a legtöbb emberben meg lehet bízni.”

g) „Milyen gyakran érzi úgy, hogy a jövője biztató? (gyakran; néha; ritkán; soha)”

h) „Most az imádkozási szokásairól tennék föl Önnek egy kérdést. Ha a jelenre gondol, milyen gyakran imádkozik? (naponta többször; naponta egyszer; hetente párszor; egyszer egy héten; kevesebb, mint egyszer egy héten; soha)”

i) A kapcsolatrendszer leíró változók a következő kérdésre adott válaszok alapján készültek: „A legtöbben szeretik megbeszélni másokkal a jó vagy rossz dolgokat, amelyek történnek velük; azokat a problémákat, amelyek éppen foglalkoztatják őket, vagy amelyek miatt aggódnak. Ha visszatekint az elmúlt 12 hónapra, kik azok az emberek, akikkel a leggyakrabban megbeszélte az Ön számára fontos dolgokat? Ezek közé tartozhatnak az Ön családtagjai, barátai, szomszédai vagy bármilyen más ismerőse? / Az elmúlt tizenkét hónapban, milyen gyakran volt Ön kapcsolatban xy-nal, akár személyesen, akár telefonon vagy levélben? (naponta; hetente többször; kb. egyszer egy héten; kb. kéthetente; kb. havonta; kevesebb, mint havonta egyszer; szinte soha) Összességében mennyire elégedett [a kapcsolattal, amely ehhez a személyhez fűzi, akiről az előbb beszéltünk/azokkal a kapcsolatokkal, amelyek ezekhez a személyekhez fűzik, akiről az előbb beszéltünk/] ?”